

beïnvloedde niet alleen de organisatiestructuur van deze groepen, maar stempelde ook hun religieuze identiteit.

Dit punt van kritiek neemt niet weg dat Duke er wederom in is geslaagd een waardevolle bijdrage te leveren aan het historisch onderzoek. Daarbij blijkt andermaal dat Duke als weinig anderen in staat is het grote overzicht over de Europese en Nederlandse geschiedenis te combineren met een scherpzinnige analyse van de biografie van een enkel individu.

MIRJAM VAN VEEN,

VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM

Kramer, Femke, *Mooi vies, knap lelijk. Grotesk realisme in rederijerskluchten* (Dissertatie Groningen 2008, *Middeleeuwse studies en bronnen* 118; Hilversum: Verloren, 2009, 364 blz., ISBN 978 90 8704 065 9).

Theaterhistorici zijn vreemde vogels. Ze interesseren zich voor spel en drama uit het verleden, maar bestuderen daarbij vooral genre, plot en structuren of gaan op zoek naar de dieperliggende ideologische boodschap en de functie van toneel in een bredere maatschappelijke context. Ze bekommeren zich met andere woorden meer om de tekst dan om het spel. De sensorische beleving die een toneelopvoering bood, het visuele en verbale vuurwerk dat het publiek deed huiveren, meeleven en aan het lachen bracht, blijft daarbij vaak buiten het blikveld van de onderzoeker. Dat is in een notendop de centrale boodschap van het bewerkte proefschrift van Femke Kramer, dat in 2008 werd verdedigd aan de Rijksuniversiteit Groningen.

In dit boek onderzoekt Kramer het corpus overgeleverde rederijerskluchten uit *grosso modo* de zestiende eeuw. Ze is niet de eerste die dit doet. Wim Hüsken onderzocht in de jaren 1980 dezelfde kluchten vanuit een structuralistisch perspectief.

In dezelfde periode ontwikkelde Herman Pleij zijn invloedrijke these van het beschavingsoffensief, waarbij rederijerskluchten werden getypeerd als literaire wapens van de opkomende stedelijke burgerij die via de culturele techniek van de omkering – gekristalliseerd in kluchtenfiguren zoals boeren, bazige vrouwen en marginalen – sociaal aangepast gedrag wenste te promoten.

Kramer heeft weinig genade met de structuralistische en functionalistische uitgangspunten van haar voorgangers. Ze bekritiseert bijvoorbeeld fel de gedachte dat kluchten in essentie een moraliserende bedoeling hadden. In de plaats daarvan maakt Kramer een analyse van de esthetiek van de rederijerskluchten. Die esthetiek benoemt ze in navolging van Mikhail Bakhtin (1895-1975) als ‘grotesk realisme’. Net zoals Bakhtins studieobject François Rabelais hadden de rederijers een voorliefde voor ‘extreme lichamelijke en verbale uitbundigheid’ (10). De vaak flinterdunne plot van de kluchten bood de gelegenheid om lichamen voor te stellen in hun meest materiële en organische dimensies: op het toneel wordt volop gegeten, gekakt en gehunkerd naar voedsel, de emoties zijn heftig, de personages geven zich met plezier over aan zinloos geweld en worden te kijk gezet in al hun lelijkheid en mismaktheid. Bij die groteske lichamen hoorde ook een grotesk taalregister. De taal in de kluchten is overvloedig en uitbundig; er wordt gevloekt, getierd en betoverd en de spraakverwarring is alomtegenwoordig.

Femke Kramers benadering van de rederijerskluchten moet begrepen worden vanuit haar eigen achtergrond. Naast literatuurwetenschapper is Kramer namelijk ook zelf theatermaker. Als medeoprichter van de succesvolle en vernieuwende Theatergroep Marot heeft ze een ruime ervaring in de enscenering van onder andere rederijerskluchten. Dit verklaart ook haar methodologische aanpak, met name die van het ‘scenisch lezen’. De teksten van de rederijerskluchten laten volgens de auteur weinig los over de eigenlijke opvoeringspraktijk, maar

geven wel de contouren van die opvoeringspraktijk aan of, met andere woorden, van het 'visueel en akoestisch potentieel' (96) van de stukken. De rederijders hadden een heel eigen manier om duidelijk te maken hoe kluchten moesten of konden worden gespeeld: de tekst gold als het ware als ondertiteling van de handeling. Directe regieaanwijzingen in de overgeleverde teksten zijn schaars, maar de personages lichten doorgaans uitvoerig hun plannen en de handelingen die ze stellen toe en geven uitgebreide beschrijvingen van zichzelf en andere personages. Dialoog staat dan ook – in tegenstelling tot bijvoorbeeld het ongeveer contemporaine genre van de *commedia dell'arte* – centraal in de rederijderskluchten. Belangrijk is ook dat de rederijders als eersten in het Nederlandse taalgebied systematisch hun toneel op schrift stelden en daardoor het spel verankerden in een geschreven, vaste vorm. Want hoe explosief en uitbundig de rederijderskluchten ook bleken op de toneelpodia, ze waren niet wild of spontaan maar daarentegen zeer bedacht en geconstrueerd.

De studie van Femke Kramer is rijk, zowel qua stijl als inhoud. Door haar scenische leesmethode krijgen we een goed beeld van het visuele en verbale potentieel van het rederijderstoneel. Toch besteedt ze hier slechts twee hoofdstukken aan. In de andere hoofdstukken worden Kramers ideeën theoretisch onderbouwd. Zo krijgen we een zeer scherpzinnige analyse van Bakhtins ideeën over het 'grotesk realisme'. Jammer is wel dat de meer theoretisch geïnspireerde hoofdstukken te losjes aan elkaar hangen. En hoe rijk dit boek ook is vanuit literair-theoretisch en dramaturgisch perspectief, als cultuurhistorische studie schiet ze mijns inziens toch te kort. Er wordt bijvoorbeeld heel wat voorkennis over de rederijderscultuur en over de zestiende eeuw in het algemeen verondersteld. Kramer rekent zonder veel genade af met de these van het beschavingsoffensief, maar maakt niet duidelijk waarom ze de rederijderscultuur zelf als onderdeel van een volkscultuur ziet die zich in de zestiende eeuw door verschriftelijking uit de marge rukte. Ook verklaart ze niet in welke

zin, zoals ze stelt, de groteske esthetiek van de rederijdersliteratuur een teken is van een cultuur in verwarring. Ze gaat dan ook grotendeels voorbij aan de vele recente (literatuur-) historische publicaties waarin de onzinnigheid van de tweedeling volkscultuur-elitecultuur als analysekader voor de rederijdersbeweging expliciet aan de orde wordt gesteld en de wisselwerking tussen de rederijders en de zestiende-eeuwse cultuur vanuit andere perspectieven wordt verkend. Helemaal onbegrijpelijk is dit niet. Zoals de auteur een aantal keren te kennen geeft, verkiest ze de brede diachronische analyses van weleer (met Bakhtin als uitmuntend voorbeeld) boven de huidige tendens in de historische wetenschappen om alles te contextualiseren en vanuit een veeleer kleinschalig perspectief te bekijken. Of de tijd inderdaad rijp is voor een nieuwe paradigmawissel, valt te bezien.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE,
UNIVERSITEIT GENT

Nieuwe geschiedenis

Geevers, Liesbeth, ***Gevalen vazallen. De integratie van Oranje, Egmont en Horn in de Spaans-Habsburgse monarchie (1559-1567)*** (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2008, Amsterdamse Gouden Eeuw reeks; Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008, 252 blz., ISBN 978 90 8964 069 7).

The conflict between Granvelle the younger and the three leading members of the Council of State has long been seen as the 'voorspel' of the Dutch Revolt. Recently, interpretation of the conflict has have focused on questions of ideology – Granvelle seen as representing a style of government inimical to the traditions of the country – or patronage – Granvelle seen as monopolizing the rights of

appointment. This book broadens the discussion by concentrating on channels of communication and personal relationships.

Official reports from Brussels passed through the hands of either Charles Tisnacq of Josse de Courteville, the secretaries for French-language correspondence attached to Philip II's court. But while Tisnacq and Courteville had access to the person of the king, usually after he had met with his *Consejo de Estado*, they were not admitted to the *Consejo*, and thus had no opportunity 'om de Nederlandse kwesties met andere raadsheren te bespreken' (59). By default, Margaret of Parma and her key advisers used other channels to make direct contact with their counterparts in Spain. As Geoffrey Parkers and others have noted, the *contador* Cristobal de Castellanos was particularly important in this respect. And since Castellanos reported to Francisco de Eraso – a partisan of the prince of Eboli, and a foe of Granvelle's great friend, the duke of Alba – historians have seen a parallel between existing factions at the Spanish court and incipient factions in Brussels. Here Geevers offers a useful caution. Eraso did indeed hate Granvelle, but Egmont first addressed him (through Castellanos) not for this reason, but in connection with arrangements for repatriating the two Spanish *tercios* left behind in the Netherlands after the peace of 1559. The *Ebolistas* did indeed espouse a 'federalist' understanding of the Spanish monarchy (179), making room for the role that Orange, Egmont and Horn hoped to play in the Netherlands, but they expected the great men of the Low Countries to cooperate on vital issues, notably the king's religious policies.

Netherlands nobles had ties to a world beyond the reach of the Spanish crown, in Germany, whence came many military units and regimental commanders that fought under Orange and Egmont and Horn during the Habsburg-Valois wars. All three men contracted marriages with German princely families, and Orange and Egmont helped persuade Eraso to resume payment of pensions to some thirty imperial princes that

had been suspended after the peace of 1559. Yet the three men also had different degrees of independence from the Spanish connection. While Horn commanded the king's bodyguard in Spain (1549-1561), and Egmont had hoped at one point to be named Viceroy of Naples, Orange 'zag zichzelf liever al een soort rijksvorst' (182). Early in 1561 he married Anna of Saxony, the daughter and granddaughter of Charles V's great enemies in Germany (Maurice of Saxony and Philip of Hesse). Margaret of Parma reacted almost immediately. In April of that year, she entrusted the annual renewal of the magistracy in Antwerp not to Orange – to whom this honor properly belonged, in his capacity as marquis of Antwerp – but to Granvelle. Thus was the first blow struck.

In keeping with his father's precepts, Philip II never completely trusted any of his ministers. In Spain and in his Italian realms he preserved his own freedom of action by playing noble factions off against each other. Geevers suggests that this tactic could not have worked as well in the Netherlands, where, as noted, nobles had other sources of patronage and influence. But my one criticism of this careful and important study is that the author provides no evidence that Philip II ever intended to play Orange and Egmont and Horn off against Granvelle and Viglius. Convening the States General in 1558 had been a rock of division in the Council of State, with Granvelle and Viglius opposed, and Savoy and most of the great nobles in favor. The king sided with the majority but later regretted his decision, and subsequent division of opinion about whether this parliamentary assembly had accomplished anything useful was if anything even sharper. As Geevers notes, when Orange and Egmont and Horn called for a States General in their second letter to Philip (1564), they touched on 'één van de heetste hangijzers in de Brusselse politiek' (103). Might it be said that the quarrel between Granvelle and the great nobles, here treated as beginning in 1559, had already begun in 1558?